

UDK 821.133.1.09=163.6

Tone Smolej

Filozofska fakulteta v Ljubljani

SLOVENSKA RECEPCIJA JEANA RACINA

Avtor raziskuje slovensko reproduktivno in produktivno recepcijo Jeana Racina, hkrati pa raziskuje tudi prve slovenske prevode njegove religiozne poezije ter dramatike (*Britanik*, *Fedra*, *Ifigenija*).

The author analyzes the Slovene reproductive as well as productive reception of Jean Racin. He also analyzes first Slovene translations of his religious poetry and drama (*Britannicus*, *Phèdre*, *Iphigénie*).

0 Uvod¹

Slovenska literarna zgodovina je občasno raziskovala tudi usodo francoskih klasicistov na Slovenskem. Največ pozornosti je bil deležen Molière, najmanj Pierre Corneille. Več literarnih zgodovinarjev pa se je ukvarjalo tudi z Jeanom Racinom. Janko Kos (1972: 7) je prvi na kratko orisal slovensko recepcijo Racina. Nekaj let kasneje je Živa Vidmar v diplomski nalogi *Jean Racine in Slovenci* podrobno opisala odmeve na prve slovenske uprizoritve tega francoskega dramatika. Njene ugotovitve je dopolnil Boris A. Novak (1997: 268–269). Že od prve polovice devetnajstega stoletja dalje pa se v zvezi z Racinom na Slovenskem omenja tudi Jurij Japelj.²

1 Japljev prevod Racinovega *Cantique*

Jurij Japelj je, kakor domneva France Kidrič (1929–38: 212), pozimi ali pomladi po tisku svojega *Katehizma* (torej leta 1779 oz. 1780) ustvarjal prevodno antologijo *flavén/ke predstavlanja. Ode. Hvaléshne inu druge péj/mi*, ki zajema različne nemške pesnike (C. F. Gellert, E. v. Kleist, M. Mendelssohn, F. W. Zacharia). Na treh od šestindvajsetih strani antologije pa se razteza Japljev prevod Racinove pesmi *Péj/fém Od frézhe tih Isvolenih Inu od nefrézhe tih savèrshenih* (*Cantique sur le bonheur des justes et sur le malheur des réprouvés*), ki sodi v cikel dramatikovih poznih *Duhovnih pesmi* (*Cantiques spirituels*). Ta Japljeva slovenitev ima vzporedno pripisano tudi besedilo v izvorniku. Pod prevodom in izvornikom je prevajalec zapisal tudi vir: *Oeuvres de J. Racine*. Tom. II, page 507. Edition d'Amsterdam et Leipzig en 1763. V NUK se je ohranila starejša izdaja z istim podatkom krajev izida. Gre namreč za Racinova zbrana dela v treh knjigah (*Oeuvres*. Amsterdam & Leipzig: Arkstée et Mercus, 1750). V drugi knjigi so poleg nekaterih tragedij (*Ba-*

¹ Razprava je razširjeno predavanje, nastalo na pobudo Slovenskega gledališkega muzeja, ki je ob tristoletnici Racinove smrti 13. 5. 1999 organiziral okroglo mizo o tem francoskem dramatu. Avtor bi se rad zahvalil prof. dr. Evaldu Korenu, dr. Marijanu Smoliku, doc. dr. Borisu A. Novaku, doc. dr. Joanni Slaviński, prof. dr. Igorju Grdini, mstr. dr. Jožetu Smeju, prof. dr. Janku Kosu, prof. Mateju Hriberšku, prof. Janku Modru in gospe Mariji Javoršek za pomoč pri pisanju razprave. Pri delu pa je avtor uporabljal avtorski katalog Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU.

² F. K. Legat, Georg Jappel, Gallerie berühmter Krainer, *Carniola* 1/103, 22. 4. 1839, 411.

jazit, *Mitridat*, *Ifigenija*, *Fedra*, *Estera*, *Atalija*) natisnjene tudi *Duhovne pesmi*. V prvi knjigi pa je objavljen kratek, sicer nepodpisani Racinov življenjepis, v katerem je tovrstna poezija omenjena:

Bolj ko se je g. Racine odmikal od gledaliških del, bolj so prvotna verska čustva zavzemala notranjost njegovega srca. Preziral je vsakršno pesnenje, razen krščanske poezije. Iz različnih tem je ustvaril štiri čudovite pesmi.³

Odlomek torej Racinovo duhovno poezijo oddaljuje od njegovih dramskih del. Oktobra leta 1694 je Jean Racine poslal Boileauju pismo,⁴ v katerem popisuje nastanek duhovne pesmi *Cantique sur le bonheur des justes*. V pismu govori Racine o tem, kako skrbno je pretehtaval vsako uporabljeno besedo ali besedno zvezo. Ker se je pri določenem samostalniku skliceval na izkušnje pri ustvarjanju *Fedre*, nekateri literarni zgodovinarji (Picard 1960: 1101) menijo, da vrzel med Racinovo dramatiko in religiozno poezijo ne obstaja.

Japelj je imel torej pred seboj celoten Racinov opus, osredinil pa se je zgolj na njegovo duhovno poezijo. Ker prevod ni dostopen v tiskani obliki, ga navajamo v celoti, vzporedno z izvirnikom, ki pa je povzet po sodobni izdaji:

Cantique ⁵	Péjřëm ⁶
Sur le bonheur des justes	Od řézhe tih Isvolenih
et sur le malheur des réprouvés	Inu od ne/řézhe tih savèrshenih.
(Tiré de la Sagesse, chap. 5)	Vséta vùn is Buku te Modrořti na 5. Pořtavi
Heureux qui de la sagesse	Blagur tému, komer dojde
Attendant tout son secours,	Od Modrořti vřa pomozh
N'a point mis en la richesse	Po bogarřtvu on nepojde,
L'espoir de ses derniers jours!	Kér ře blisha njega nózh.
La mort n'a rien qui l'étonne;	řmèřt ře njem' sa slu nesdeva,
Et dès que son Dieu l'ordonne,	Kakòř hitru Bóg veléva,
Son âme prenant l'essor	Vřhé ta duřha prozh hity,
S'élève d'un vol rapide	Inu v' njen' mu povsdigvanju,
Vers la demeure où réside	Gré k' taiřtmu prebivanju,
Son véritable trésor.	Kér njé pravi řhaz řtoy.
De quelle douleur profonde	Kaj sa en' ga shaluvanja
Seront un jour pénétrés	Bóde póľnu tó řèřzé,
Ces insensés qui du monde,	O Gofpód od unih djanja
Seigneur, vivent enivrés,	Kír ře lé řvèřta dèřřhé.
Quand par une fin soudaine	Kadar bodo naglu vmèřli,
Détrompés d'une ombre vaine	In' s té řénze vùn predèřli
Qui passe et ne revient plus,	K'tère nigdar ny nasaj:

³ Vie de l'auteur, *Oeuvres de Racine, Tome I*, Amsterdam & Leipzig, Arkstée & Merkus, 1750, XII.

⁴ Jean Racine, A Boileau, *Oeuvres complètes II*, Texte établi, annoté et commenté par Raymond Picard, Paris, Gallimard, 1960, Bibliothèque de la Pléiade, 549–551.

⁵ Jean Racine, *Oeuvres complètes I*, Présentation, notes et commentaires par Raymond Picard, Paris, Gallimard, 1950, Bibliothèque de la Pléiade, 997–999.

⁶ Priv. A. AS 892, Japelj, Arhiv Republike Slovenije.

Leurs yeux du fond de l'abîme
Près de ton trône sublime
Verront briller tes élus!

»Infortunés que nous sommes,
Où s'égarraient nos esprits?
Voilà, diront-ils, ces hommes,
Vils objets de nos mépris.
Leur sainte et pénible vie
Nous parut une folie;
Mais aujourd'hui triomphants,
Le ciel chante leur louange
Et Dieu lui-même les range
Au nombre de ses enfants.

»Pour trouver un bien fragile
Qui nous vient d'être arraché,
Par quel chemin difficile
Hélas! Nous avons marché!
Dans une route insensée
Notre âme en vain s'est lassée,
Sans se reposer jamais,
Fermant l'oeil à la lumière
Qui nous montrait la carrière
De la bienheureuse paix.

»De nos attentats injustes
Quel fruits nous est-il resté?
Où sont les titres augustes,
Dont notre orgueil s'est flatté?
Sans amis et sans défense,
Au trône de la vengeance
Appelés en jugement,
Faibles et tristes victimes,
Nous y venons de nos crimes
Accompagnés seulement.»

Ainsi, d'une voix plaintive,
Exprimera ses remords
La pénitence tardive
Des inconsolables morts.
Ce qui faisait leurs délices,
Seigneurs, fera leurs supplices;
Et par une égale loi
Tes saints trouveront des charmes
Dans le souvenir des larmes
Qu'ils versent ici pour toi.

Kadar vglédajo od sdolaj
Srvèn tvojga stola sgoraj
Tvojih Lubih svetí Raj.

My nefrézhni bodo rekli,
Kaku dalezh smo sašhli!
Kaku frézhnu so ti tekli,
Kir so k' sanizhvanju b'ly!
Njih svetú ojštru shivlenje
šmo dèrshali sa smamlenje:
Dan's v' obyľju vsih darov
Vje Nebú njih zhašt prepéva,
Bog jih sam v' vèrsto predéva,
Inu v' zhiľlu tih šynov.

Sa dobiti prasno frézhno,
Ob katéro smo prišhli,
Kaj sa eno poot bodézhno
šmo my révni vse prešhli?
Našha pamet je noréla,
In' v' norosti ny iméla
Ne pozhitka ne mirú;
Je od luzhi prozh béjshala,
K'téra nam je poot kasala
K' vezhnim myru gor' v' nebú.

Od hudobe našh'ga djanja
Kaj smo my dobili v' lašt?
Kéj so iména, napihvanja
Inu šèrza našh'ga šlašt?
Pres pomozhi pres vs'ga snanja
K' stolu téga mašhuvanja,
K' ojštri šodbi sdaj gremo
Tamkaj kakòr h' klanju sbrani,
S' našh'mi gréhi lé obdani,
Vfi trepézhi vkup štojmo.

S' takim glašam bo toshila
To pezhenje té vèjšty
Všaka dusha, kir ni štrila
S' Bogam šprave njéne dny.
Kar je tukaj njéj k' veselu
Bode tamkaj njénu shrelu;
Tak' se bodo njih šolsá
Ti švetniki veselili,
K'tére so ony tozhili
Tukaj doli za Bogá.

Racinova pesem je spesnena v silabičnem verzifikacijskem sistemu, pesnik je uporabil sedemzložnik, ki je bil zlasti moden v času pesnikov Plejade, v 17. stoletju pa sta ga v svoji poeziji uporabljala tudi Corneille in Racine (Elwert 1970: 130).

Japelj pa je pesem preložil v silabotonični verzifikacijski sistem. Odločil se je za menjavanje trohejskih osmercev in sedmercev, kar pomeni, da se v prevodu menjavajo moške in ženske rime, enakozložni verzi pa so povezani z rimo. Racinova pesem ima šest kitic po deset verzov; med prestopnimi rimami se pojavljata dve rimani dvojici (a b a b cc d ee d). Poudariti velja, da je Japelj menjavanje trohejskih osmercev in sedmercev uporabil tudi v nekaterih lastnih izvornih verzifikacijah (*Oda na god ene mlade gospodične, Kaku se na Kranjskim prosu mane, Otročja postela na kmetih*).⁷

Omeniti kaže tudi nekatere retorične figure, s pomočjo katerih je Japelj slovenil Racinovo besedilo. V drugi kitici je slovenski prevajalec uporabil metonimijo *fèrzé* za človeka v celoti: *Kaj sa en'ga shaluvanja / Bóde pólnu tó fèrzé*. Takšnega postopka francoski izvirnik ne pozna. Japelj uporabi samostalnik *fèrzé* tudi v peti kitici, kjer sicer Racine omenja naslove, s katerimi si laska ošabnost: *Kéj so iména, napihvanja / Inu fèrza naš'h'ga flaft*. Japljev jezik tudi tu deluje metonimično. V prevedeni pesmi je najti več besednih zvez, ki pri Racinu niso stilno zaznamovane. Racinove *zadnje dni* (*derniers jours*) prevaja s samostalnikom *nózh, krhko dobrino* (*bien fragile*) kot *prasno frézho, težko pot* (*chemin difficile*) pa kot *poot bodézho*. V omenjenih primerih je torej Japelj besedne zveze prevedel z enobesedno metaforo, z oksimoronom oz. je samostalniku dodal pridevniško metaforo. Ob teh odmikih od osnovka velja omeniti še Japljevo hiperboličnost. Medtem ko Racine poudarja, da so grešniki, šibke in žalostne žrtve, poklicani k sodbi, Japelj to izrazi s hiperbolično komparacijo: *Tamkaj kakòr h'klanju sbrani*. V isti kitici se Racinova *sodba* (*jugement*) spremeni v *ojstro sodbo*. Včasih pa je bil slovenski prevajalec prisiljen v eufemizme: *Ne pozhitka ne mirú*.

Lahko bi rekli, da je Jurij Japelj strogo jasnost in preprostost Racinovega klasicističnega jezika zamenjal z baročno iluzijo in hiperboličnostjo.

Posebno vlogo pa v Japljevem besedišču igrajo germanizmi, ki so bodisi besedni (*/haz*) bodisi skladenjski: npr.: *prasno frézho, / Ob katéro smo prišhli – um etwas kommen; shivljenje / smo dèrshali za smamlenje – halten für*.

Racinova pesem je prvovrsten primer literarnega dela z janzenistično tendenco, saj poudarja, da je Božja milost vnaprej dodeljena le izbranim posameznikom, drugim pa je odtegnjena. Bog vodi v večno življenje le izbrance. Omenjeni nazori so opazni zlasti v zadnjih treh verzih druge kitice: *Leurs yeux du fond de l'abîme / Près de ton trône sublime / Verront briller tes élus* (*Njihove oči bodo z dna brezna / poleg tvojega vzvišenega prestola / videla blesteti tvoje izbrance*). V Japljevem prevodu je takšna selekcija omiljena: *Kadar vglédajo od sdolaj / sravèn tvojga stola sgoraj / Tvojih Lubih /svéti Raj*. Omenjeni verzi potrjujejo teze nekaterih zgodovinarjev (Josip Gruden, France Dolinar), da je bila slovenska različica evropskega janzenizma zelo mila in v teološke spore o človeški predestinaciji skoraj ni posegala. Japelj, osrednja oseba slovenskega janzenizma, je Racinove *izbrance* spremenil v *Lube*, s tem pa je omilil sporočilo izvirnika. Kljub različnim teološkim odtokom se

⁷ Alfonz Gspan, *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja*, Ljubljana, Slovenska matica, 1978, 225–228.

je Japelj verjetno odločil za Racina prav zaradi dramatikove pripadnosti francoskemu janzenizmu, ki ga je prevajalec spoznaval v krožku knezoškofa Herbersteina, čigar knjižnica se je šibila pod količino strokovne janzenistične literature.⁸

Konec 18. stoletja so se slovenski izobraženci tesno navezali na francosko janzenistično literaturo in jo plodno vključevali v lastna dela. Gollmayerjeva *Sveta maša* je prevod Mezanguyevega priročnika *Exercises de piété* (Gruden 1916: 180). Razprava *Govorenje od branja f. pi/ma* Jožefa Debevca, ki uvaja Japljev prevod Stare zaveze (*fvetu pi/mu stariga testamenta I.* Labaci: Joan. Frid. Eger, 1791), pa je nastala pod vplivom razprave *O branju Svetega pisma (De la lecture de l'écriture Sainte)* Antoina Arnaulda, ključnega janzenističnega filozofa. Debevec si je, tako kot poprej Arnauld, za naslove nekaterih poglavij izbral misli tistih, ki so nasprotovali dostopnosti Biblije preprostemu ljudstvu. Debevec je torej posnel idejo, hkrati pa tudi uvodni način argumentiranja:

Arnauld:

Examen de la première preuve: Que les Prêtres & les Docteurs de la loi auraient agi contre le bon sens & la raison, s'ils avaient laissé lire au peuple les livres sacrés.⁹

Debevec:

Pervi isgovor. Desheľki ljudje nifo kakor menihi, de bi v' branji f. Pi/ma tizhali.

Japljeva odločitev za Racina je torej nastala v času, ko je slovenska kultura zaradi janzenističnih spodbud postala frankofona. Njegov prevod Racinovega *Cantique* pa je po dosedanjih podatkih prvi prevod kake francoske umetne pesmi v zgodovini slovenskega prevajanja.

2 Racine v času Ilirskih provinc

Medtem ko je bila v času vladanja janzenističnih ljubljanskih knezoškofov francoščina sredstvo, s pomočjo katerega je bilo mogoče razširjati duhovna obzorja, pa je bila v času francoske okupacije (1809–1813) zlasti šolska obveznost. V Ilirskih provincah so po gimnazijah uvajali predmet retorika. Na ljubljanski Centralni so se pri njenem pouku uporabljala tudi Racinova dela (Tavzes 1929: 40). Izrednega pomena so bile tudi knjižne nagrade, ko so najboljši dijaki iz rok samega guvernerja ob spremljavi fanfar prejeli francoske klasike. To naj bi bilo plačilo za prvi trud z učenjem novega jezika njihove domovine. V korespondenci šolskega nadzornika Zellija se med nagradami za leto 1812 omenjajo tudi Racinove tragedije (Tavzes 1929: 41). Takšne nagrade so imele nalogo pospeševati kar najhitrejšo pofrancosenje bodočih izobražencev Ilirskih provinc.

Leto kasneje pa so lahko slovenski izobraženci, ki so se že naučili francoščine, srečali z drugačnim pogledom na francoske klasike. Charles Nodier je namreč v

⁸ *Verzeichniß der Fürst bischöfl. Karl Graf von Herbersteinisch. Verlaß-Bücher mit den Schätzungs-Preißen*, Labaci, Joh. Frid. Eger, 1788.

⁹ Antoine Arnauld, *De la lecture de l'écriture sainte contre les paradoxes extravagants et impie de M. Mallet*, *Oeuvres de messire Antoine Arnauld*, Tome VIII, Paris, Sigismond D'Arnay et compagnie, 1777, 17.

časopisu *Télégraphe officiel*, ki ga je tudi urejal, objavil recenzijo, v kateri je med drugim kritično pretresal klasicistično dramatiko, češ da bi brez Seneke in Lukana sploh ne imeli Corneilla. Racine si je še več sposojal, toda bolj pri Evripidu in Vergilu, meni Nodier.¹⁰ Racine se je dejansko, kot je znano, naslanjal na omenjena avtorja, zlasti pri ustvarjanju *Ifigenije* in *Andromahe*. Hkrati pa Nodier poudarja, da je Racine toliko podoben Starim, da ga včasih kar zamenjuje z njimi.¹¹ V tem spisu je že nakazan romantični, negativni pogled na Racina.

V času štriletne okupacije so torej začela krožiti Racinova dela, hkrati pa se je pričelo dvomiti o dramatikovem geniju. V tem času sta se v slovenskem prostoru soočila klasicistični šolski sistem ter zgodnjjeromantična recepcija Racina. Čeravno v tem času ni zaznati slovenskih odmevov na Racina, pa je to obdobje pomembno, saj se je v francoskem šolstvu izobraževal tudi Matija Čop. Spričevalo z Vodnikovim podpisom iz leta 1812 prča, da si je tako pri retoriki kakor tudi pri francoščini pridobil odlično oceno (l'optime).

3 Čopovi pogledi na Racina

Čeprav se mnenja o Čopovem frankofilstvu razhajajo, je zgodnje spoznavanje francoske kulture in literature pustilo v njem globoke sledi. V popisu tisoč devetsto devetdesetih knjig Čopove knjižnice je sto šestinpetdeset francoskih naslovov. Med literarnimi deli gre večinoma za ključne francoske klasike. Na podlagi popisa lahko sklepamo, da je Čop zelo dobro poznal tudi francoski klasicizem, saj je posedoval Molièrova in Corneilleva dela. Popisovalec Čopove knjižnice pa je Racinovim delom v treh knjigah namenil številko 1313.

Vendar pa Čop ni bil le pasivni sprejemnik Racinovega dela. V *Gradivu za zgodovino slovenskega slovstva*, ki ga je na pobudo Kopitarja pripravljal za Šafarika, se pojavlja tudi kratko razmišljanje o janzenizmu, posvečeno zlasti razmerju med nizozemskimi, francoskimi in slovenskimi janzenisti:

Te stvari bi se bilo treba dotakniti, saj je imela bistveni vpliv na vzgojo našega ljudstva; vendar bi imeni janzenisti, portrojalisti (glej *Zgodovino Port-Royala* pesnika Jeana Racina) – ki sta imeni zasovraženih ločnin – sploh ne smeli uporabiti, drugače bomo oboje ostudno pomešali z našo duhovščino.¹²

Čop omenja delo *Kratka zgodovina Port-Royala (Abrégé de l'histoire de Port-Royal)*, v katerem je Racine ustvaril mit o samostanu Port-Royal, kjer je bilo središče francoskih janzenistov oz. portrojalistov. Iz privržencev (prednica An-

¹⁰ Charles Nodier, *Rapido Sguardo, Coup d'oeil rapide sur l'état des sciences et des lettres en Allemagne*, par le Dr. Tantini, Pise, 1812 in 8. vo., Nodier, *Statistique Illyrienne, Articles complets du Télégraphe officiel de l'année 1813, Rédigés et annotés par France Dobrovoljc*, Ljubljana, Edition Satura, 1933, 50.

¹¹ Prav tam, 52.

¹² Matija Čop, *Iz gradiva za zgodovino slovenskega slovstva*, Čop, *Pisma in spisi*, izbral, opombe in imensko kazalo napisal dr. Janko Kos, prevedel Janko Moder, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1983, 107. Odlomek je preveden po Ivan Kunšič. Doneski k zgodovini književne zveze mej Čehi in Slovenci, *Zbornik Slovenske matice* I, 1899, 148.

gelika, njen brat, že omenjeni teolog Antoine Arnauld) pa je ustvaril mučenike. Čeprav gre za slavno delo, knjiga vendarle dobro opisuje francosko duhovno zgodovino 17. stoletja. Zlasti upoštevanja vredne so Racinove povezave Blaisa Pascala z janzenistično ideologijo. Monografija o portrojalistih je torej Čopu omogočala vpogled v pravo janzenistično teologijo, od katere je slovenska varianta, kot smo že videli, odstopala. Čop pa je eden prvih, ki je problematiziral pojem 'janzenizem' v slovenskem prostoru.

Racinovo ime se posredno pojavlja tudi v Čopovem pismu Franzu Leopoldu Saviu:

Pred nekaj leti je [=Beyle] v svoji brošuri (drugi zvezek, prvega ne poznam) o Racinu in Shakespearu poleg nekaj dobrih misli izbrskal vse polno abotnega v prid romantičnemu pesništvu.¹³

Čop razpravlja o znameniti Stendhalovi razpravi *Racine in Shakespeare*, ki jo je v popisu Čopovih knjig najti pod številko 1297. Misel, da je pisec izbrskal polno abotnega v prid romantičnega pesništva, lahko razumemo v smislu Čopovega nestrinjanja z avtorjevo primerjalno metodo. Stendhal namreč ne primerja Racina in Shakespearja, marveč racinovski in shakespearejanski tip dramatike. Stendhalov ideal je nacionalna tragedija v prozi, ki naj ne bi bila podvržena klasicističnim pravilom enotnosti kraja in časa. Je Čop posredoval Stendhalovo razpravo tudi mlajšemu Francetu Prešernu, ko je slednji razmišljal o kranjski, torej nacionalni tragediji? Znano je Prešernovo pismo Mihju Kastelcu, v katerem je načrt natančno opisan:

Načrt za kranjsko tragedijo bi imel izgotovljen. Snov bo bogata z dejanjem in zapleti, vendar teh ne bo povzročal spletkar, izpasti pa bi utegnila premalo tragično. Ljubezen bo glavna tema. Reminiscence na tragedije ali pripovedi bo težko odkriti.¹⁴

Žal se Prešernovi načrti niso udejanili, kar pa ne pomeni, da literarna zgodovina ni ugibala o konceptu omenjene tragedije. Avgust Žigon (1919: 232) je postavil zanimivo tezo:

/.../ imel je Prešeren /.../ na tehtnici svojega duhá /.../ tehtno vprašanje o naši slovenski dramatiki, naj jo li oslóni ob jug ali ob sever; naj li vsprejme romanski ali pa germanski princip; naj jej li pot odkaže za Calderonom ali recimo za Racinom, ali pa – kakor so jej Nemci – za Shakespearjem. –

Dejstvo je, da sta se Jurčič in Levstik, ki sta kasneje udejanila idejo o tragediji, pri *Tugomerju* naslonila na sever, torej na germanski princip.

V Prešernovem času se Racinova dramatika občasno omenja v revijah *Carinthia* in *Carniola*, večkrat v povezavi z igralko Rachel. *Carniola* je leta 1841 priobčila pogovor med nekim grofom in tedaj komaj dvajsetletno francosko tragedinjo Mille Rachel, ki je izjavila, da za vlogo Fedre še ni dovolj zrela, čeprav se je nanjo

¹³ Matija Čop, Pismo Franzu Leopoldu Saviu, 21. 3. 1828, *Pisma in spisi*, prav tam, 29.

¹⁴ France Prešeren, Pismo Mihju Kastelcu, 10. 3. 1832, *Zbrano delo* 2, uredil in opombe napisal Janko Kos, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1966, *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*, 180.

pripravljala že tri leta. Ko pa je proti nebu dvignila oči polne melanholije in izrekla znameniti verz (Dieux! que ne suis-je assise à l'ombre des forêts), si je grof prisegel, da bo prihitel v Pariz, pa naj bo na koncu sveta, kakor hitro bi se razširila vest, da bo Mlle Rachel upodobila Racinovo Fedro.¹⁵ Rachelova je dejansko kmalu zaslovela s svojo Fedro, saj je odlično poudarila njen človeški značaj. Théophile Gautier je tedaj zapisal slavno misel: »Zdelo se nam je, da ne gledamo Mlle Rachel, marveč samo Fedro« (Mathé 1973: 73).

4 Racine v drugi polovici devetnajstega stoletja

Četrta faza recepcije se pričinja s prvo omembo Racina v kaki publikaciji, tiskani v slovenskem jeziku. J. Vaclik v *Slovenski bčeli* poroča, da je politik in literat Mirko Bogovič dokončal »krasno prestavo Racinove tragedie Iphigenie v 5 djanjih«.¹⁶ Bolj zanimive pa so omembe Racina pri dveh vodilnih sočasnih pisateljih.

Josip Stritar v delu *Prešeren* (1866) zapiše naslednjo misel:

Vsak narod ima moža, katerega si misli s sveto, čisto glorio okoli glave. Kar je Angležem Shakespeare, Francozom Racine, Italijanom Dante, Nemcem Goethe, Rusom Puškin, Poljakom Mickiewicz – to je Slovencem Prešeren.¹⁷

Stritar je avtorje spretno izbral: od šestih omenjenih trije pripadajo predromantiki oz. romantiki, trije pa predstavljajo klasična obdobja evropske literature od srednjega veka do klasicizma. Prešeren je torej osrednji narodni pesnik, ki predstavlja vez med romantiko in klasiko.

Racina omenja tudi Janko Kersnik v spisu *Razvoj svetovne poezije* (1878):

V šestnajstem stoletju pa vidimo vstajati početnike francoske klasične literature pod Francem I. in pod Ludvikom XIV., o stari romantiki ni sledu več. Na njeno mesto stopajo klasični zgledi Grkov in Rimljanov. Tu srečamo imena Molière, Corneille, Racine in Voltaire. V njihovih rokah se prične ono delovanje, ki ga imenujemo slovstvo osvobojenja /.../.¹⁸

Če je Stritar utegnil poznati francosko klasicistično dramatik, pa tega za Kersnika ne bi mogli reči, saj povezuje klasicizem z razsvetljenstvom. Hkrati pa omenja klasicistično posnemanje grških vzorov, vendar brez načelne odklonitve. Ta pa je opazna v nekoliko zgodnejšem spisu Davorina Trstenjaka *W. Shakespeare*. Avtor meni, da je Shakespeare »največi vseh dramatikov, on presega stare Grke, Corneille-ja in Racina, ki so preveč rhetorični.«¹⁹ Gre za prvi spis slovenskega avtorja, ki Racina zavrača ob primerjanju s Shakespearom.

¹⁵ Neues (Rachel), *Carniola* 4/59, 22. 11. 1841, 236.

¹⁶ *Slovenska bčela* 3/38, 16. 9. 1852, 310.

¹⁷ Josip Stritar, *Prešeren*, ZD 6, uredil in z opombami opremil France Koblar, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1956, Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, 18.

¹⁸ Janko Kersnik, *Razvoj svetovne poezije*, ZD 5, uredil in z opombami opremil Anton Ocvirk, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1953, Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, 341.

¹⁹ D. T., W. Shakespeare, *Zora* 2, 1873, 46.

5 Kržišnikova produktivna recepcija: *Agapiz*

Pri analizi recepcije nikakor ne smemo spregledati komaj slišnega odmeva Racina v slovenski dramatiki 19. stoletja. France Koblar (1972: 136) nas opozarja, da je v drami *Agapiz* Jožefa Marije Kržišnika slutiti vpliv francoske klasike, posebno Racina. Kržišnik je namreč leta 1885 objavil kratko dramo v verzih, ki jo sestavljata dva prizora. V prvem spoznamo masagetske odposlance, ki prosijo kralja Cira (gre za perziskega kralja Kira), naj izpusti kraljičinega sina Agapiza. Cir je pripravljen ugoditi njihovi zahtevi le, če bi ga kraljica Tomira sprejela za moža. Da bi rešil kraljevino sramotnih pogojev, se Agapiz ubije sam. V drugem prizoru pa je Kržišnik orisal zadnje trenutke Cira, ki je bil v boju smrtno ranjen.

Pri ugotavljanju neposrednih Racinovih vplivov se ne smemo prenačljati, saj je Kržišnik snov verjetno povzel po Herodotovih *Zgodbah*.²⁰ Kir se je potegoval za roko odovele kraljice Tomiris, ki ga je zavrnila zaradi suma, da gre perziskemu vladarju zgolj za nadvlado njenemu ljudstvu. Slednjič je izbruhnila vojna, med katero je Kir skušal sovražnike prelisičiti. S svojo vojsko je prečkal mejno reko, vendar se je kmalu umaknil, za seboj pa je pustil neutrjeno postojanko polno dobrot, ki jo je nato osvojila masagetska vojska. Ker so vojaki zaradi obilja pozabili na vojaško opreznost, jih ni bilo težko premagati. Ujet je bil tudi kraljičin sin Spargapises. Kraljica je Kiru zagrozila, da ga bo nasitila s krvjo, če ne bo izpustil sina. Slednji je poprosil Kira naj mu sname okove, nato pa si je vzel življenje. Pričela se je, po Herodotovem mnenju, ena najbolj krvavih bitk, ki so jo kdaj bili barbari. Potem ko so Masageti zmagali, je Tomiris poiskala Kirovo truplo in vtaknila njegovo glavo v meh, poln človeške krvi. Tako je izpolnila grožnjo, da ga bo nasitila s krvjo.

Kržišnik torej vstopi v Kirovo zgodbo po zajetju sina. Aluzije na Herodota so očitne. Cir ukaže slugi: *Agápiza privêdi, / Vezí mu razvezávši*.²¹ Na koncu bitke pa Tomira ukaže:

Odréžite mu glavo, Masageti,
Vrzíte v méh jo, s krvijó napolnjen,
Da napojí se duh je nenapójni,
Da se uteši volja neutéšna! (Agapiz, 39)

Je mogoče Kržišnikovega Agapiza približati Racinovi tragediji, kot meni Koblar? Barthes (1963: 29) poudarja, da je temeljno razmerje med osebami Racinovih tragedij mogoče izraziti z naslednjo izjavo: A ima vso oblast nad B. A ljubi B, ki ga ne ljubi. Neron (A) ima oblast nad Junijo (B), ki ga ne ljubi. Tezej (A) ima oblast nad Fedro (B), ki ga ne ljubi. In Pir (A) ima oblast nad Andromaho (B), ki ga ne ljubi. Pri Piru je namreč Andromaha ujetnica, njen sin Astianaks pa je kraljev talec. Struktura *Andromache* je zatorej z *Agapizom* najbolj primerljiva. Takole razloži Pir svojo oblast nad Andromaho:

²⁰ Herodot iz Halikarnasa, *Zgodbe*, Prva knjiga, 211–215, poslovenil Anton Sovre, Ljubljana, DZS, 1953.

²¹ Josip Kržišnik, *Agapiz*, *Slovan* 1/4, 1885, 38.

A če vas že ljubiti Pir ne sme,
tembolj posej sovraži vas srce.
Srd upravičen naj se razplamti,
za matere prezir naj sin trpi.²²

Podobno oblastniško se do Tomire obnaša Cir:

Do nas privél je glas o nje čarôbi,
Žamó mi v duši hrepenénje vzbudil,
Da zrem in ljubim svéži jej obraz.
Hče li se še sedaj brániti,
Ustréči méni li zahtévi môji,
Da vrnem jej ujéto ljubo déte (Agapiz, 38).

Barthes (1963: 29) meni, da Racinovo gledališče ni mogoče imenovati gledališče ljubezni, saj obravnava uporabo moči v ljubezenskih odnosih. Vendar pa je zlasti pri Andromahi opazna tudi ljubezen do sina in jadikovanje nad njegovo usodo:

A sin mi je ostal. Nekoč spoznati
bo dano tudi vam, kaj čuti mati,
a ne spoznajte, ne želim vam tega,
kaj mati za življenje sina tvega.
Vse so mi vzeli; sreča mi edina
ostal je sin – naj zdaj zgubim še sina (Andromaha, 139).

Takole pa sel opiše Tomirino žalost ob ujetem sinu:

Gorjé prišlo na nas je, ljuto zlo:
Bledí knegínji divni lice krasno,
Napaja dušo ji neznôdna bol,
Po têbi, svojem bláženstvu, vzdihuje (Agapiz, 38).

Poudariti velja, da je večina Racinovih dramskih oseb zapletena v ljubezenski trikotnik. A ljubi B, ki ljubi C. A zato ubije C. Pri Andromahi pa je situacija nekoliko drugačna, saj želi tudi kot vdova ostati zvesta pokojnemu možu Hektorju:

Žal meni kruta roka je pobila
edinega, ki sem ga kdaj ljubila;
le Hektor vžgal mi je srce некоč,
srce odšlo je z njim v zagrobno noč (Andromaha, 138–139).

Goldmann (1955: 354; 1984: 586) meni, da igra Hektor v Racinovi drami vlogo Boga, celo skritega Boga, ki opazuje, vendar ne razlaga ljudem, kaj bi morali storiti. Hektorjeva vsepovsodna navzočnost zahteva od Andromahe njeno zvestobo, kakor tudi dolžnost, da reši sina, poslednjega Hektorjevega potomca. V tem je bistvo Andromahine tragične situacije.

Takšen skriti Bog je prisoten tudi pri Kržišniku, saj kraljičin sel poudari:

²² Jean Racine, *Andromaha*, prevedla Marija Javoršek, *Zbrane drame I*, urednik Boris A. Novak, Ljubljana, DZS, 1995, 123.

O car, ljubila vróče je sopróga,
Želí še v smrti njemu biti vérna (Agapiz, 38).

Gre verjetno za najočitnejšo aluzijo na Racinovo *Andromaho*, saj Herodot ne omenja kraljičine zagrobne zvestobe pokojnemu možu.

Ko se nemi Bog oglasi, se pri Racinu pokaže možnost rešitve. Andromahi naj bi Hektor iz groba ukazal spletko:

In ko za priče imela bom oltarje,
ko mi priseže, da mi sina varje,
takoj končala z roko bom nemilo
življenje, ki me je osramotilo (Andromaha, 146).

Omenjena odločitev ima svoj odmev tudi pri Kržišniku. Ko sel spozna, da je vsaka prošnja zaman, v imenu kraljice pristane na poroko:

Tedaj se zvrši tvoja volja tvrda:
Teló čarlívo Tómira ti vróča,
Predaja Masagete svoje tēbi... (Agapiz, 38).

Poudariti velja, da tudi Kržišnik, tako kot Racine pri aleksandrincih, uporablja antilabé, saj včasih posamezni enajsterec porazdeli na več oseb:

Masageti: Oh, mili knéževič!
Menezar: Umrl je!
Masageti: Béda! (Agapiz, 39).

Čeravno je Jožef Kržišnik snov povzel po Herodotovih *Zgodbah*, pa je v njegovem delu opaznih več aluzij na Racinovo *Andromaho*. V obeh dramah ima moška oseba (Pir, Cír) vso oblast nad žensko, ki jo ljubi. V obeh delih imata vladarja zaprta sina glavne junakinje. Junakinja pa se ne more vnovič poročiti, saj jo veže obljuba pokojnemu soprogu. Kržišnikov *Agapiz* je torej zanimiv poskus uvajanja Racinovih postopkov v slovensko dramatiko, ki pa je žal ostal osamljen.

6 Recepcija Racina v katoliškem prostoru prve polovice dvajsetega stoletja

Na začetku dvajsetega stoletja postane francoski klasicist katoliškemu taboru zgled dobre in natančne ubeseditve biblijske snovi. Kasnejši politik SLS Evgen Jarc je v *Katoliškem obzorniku* objavljajal obsežno razpravo *Moderna nemška drama*. Pri analizi Sudermannovega *Janeza Krstnika* Jarc (1904: 192) meni, da so svetopisemske osebe »tako vzvišene nad živalsko strast, da ne moremo pripustiti, da bi se izrabljale modernemu človeku v zabavo«. Hkrati pa Jarc poudarja (1904: 191), da katoliška cerkev ni bila nikdar sovražna poeziji, ki je večkrat zajemala snov iz svetega pisma. Najbolj vzvišena drama, ki jo je napisal Racine, je *Athalie*, saj »zavisi celo dejanje od božje vsegamogočnosti.«

Atalija je tudi prvo Racinovo delo, igrano na slovenskem odru (Vidmar 1977: 52–54). Ob tristoletnici Racinovega rojstva so jo v francoskem izvorniku uprizorili dijaki Škofijske gimnazije v Šentvidu.²³ Eden od igralcev, kasnejši ljubljanski

nadškof Alojzij Šuštar, ki je upodobil odpadniškega duhovnika Matana, se uprizarjanja *Atalije* takole spominja:

V francoščini smo igrali Racinovo dramo *Athalie*, kar je bila precej huda in zahtevna stvar, saj se je bilo treba naučiti na pamet nekaj sto, morda tisoč verzov. Takrat je bila prava senzacija, da igrajo v Šentvidu predstavo v francoščini. Ljudje so vedeli, da imamo ob določenih urah predstave in so nas redno prihajali gledati. Prišel je tudi ljubljanski škof, pa duhovniki, starši gojencev, znanci, pač tisti, ki so bili kakorkoli povezani z zavodom. Uradnih zastopnikov pa ni bilo.²⁴

7 Racine na levici

Medtem ko je katoliški tabor leta 1939 slavnostno obhajal tristoto obletnico dramatikovega rojstva,²⁵ pa se je Bratko Kreft s člankom *Gledališče in francoska revolucija*²⁶ istega leta poklonil predvsem stopetdesetletnici francoske revolucije. V članku, ki ga odlikuje sociološki pogled na književnost, se avtor mimogrede dotakne tudi Racina. Kreft meni, da je Corneilleva in Racinova dramatika ustvarjala temelje gledališču aristokratskega sveta, ki je bil tedaj na višku svojega razvoja in mu kljub »neprijaznosti, s katero gledamo danes na takratne socialne razmere« ni mogoče odreči kulturne tvornosti. Vladajoči razred se je z omejitvijo dramatike na mitološko snov zavaroval pred nevšečnimi presenečenji v gledališču. Položaj tedanjega dramatika je bil položaj sluge in tlačana, ki je moral svojo genialnost prodajati dvoru in kralju. Vsi trije klasicistični dramatik, Corneille, Racine, Molière, pa so okusili grenko čašo kraljevske nevhvaležnosti in umrli v najneugodnejših razmerah. To je bilo zlasti grenko za Corneilla in Racina, saj sta se, v nasprotju z Molièrom, odpovedala svobodomiselnosti. Medtem ko sta Corneille in Racine živela med veliko gospodo, pa se je Molière iztihatopil iz delavnice svojega očeta dvornega tapetnika, zato so v njegovi komediji »sveži tokovi ljudskega življenja«, ki jih Corneille in Racine nista poznala.

8 Prevodi Racina v dvajsetem stoletju in njihovi odmevi

8.1 Modrovi prevodi *Britanika* (1953, 1972)

V Župančičevi zapuščini se je ohranil odlomek, v katerem pesnik podvomi o tem, da je na Slovenskem veliko prevajalcev za ključna dela evropske dramske klasike: »Za Molièra? Racina in Corneilla? Za Calderona, Shakespeara in Lope de Vego – Le vkup, le vkup, leukhupp. Pač slišim blagovest, a vere nimam!«²⁷

²³ Živa Vidmar (1977: 52–53) je v rokopisnem šolskem glasilu *Domoče vaje* (1929–30: 145–154) odkrila članek Antona Stoparja Jean Racinova Fedra in Euripidov Hipolit, ki priča o velikem pomenu francoskega dramatika v pedagoškem procesu Škofijske gimnazije.

²⁴ Alojzij Šuštar, *Prehojena pot*, razgovori z Jelko Žmuc-Kušar, Celje, Mohorjeva družba, 1990, 35.

²⁵ Na obletnico je opozoril tudi Božidar Borko s člankom Tristoletnica Jeana Racina, *Jutro*, 20/294, 19. 12. 1939, 3.

²⁶ Bratko Kreft, Gledališče in francoska revolucija, *Ljubljanski zvon* 59, 1939, 379–390.

²⁷ Župančič, *Zbrano delo* 7, uredila Joža Mahnič in Josip Vidmar, besedilo pripravil in opombe napisal Joža Mahnič, Ljubljana, DZS, 1982, Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, 364.

Župančičevih dvomov dolgo ni razblinil nihče. Vse do tridesetih let dvajsetega stoletja Slovenci nismo prevajali Racinove dramatike. Prvi, ki je skušal popraviti zamujeno, je bil Janko Moder. Že med drugo svetovno vojno je na pobudo tragedije Mihaele Šaričeve, ki si je zelo želela igrati naslovno vlogo, pripravljajl prevod *Fedre*.²⁸ Slednjo je sicer prvi začel sloveniti že Anton Debeljak leta 1928.²⁹

Ob prevajanju Racina se je Moder srečal z znano dilemo, kateri verz je primeren za slovensko različico klasicistične tragedije. Dilema je tesno povezana tudi z recepcijo francoskega aleksandrinca v slovenskem jeziku. Prvo rešitev je Moder ponudil leta 1953, ko so v ljubljanski Drami prvič uprizorili Racinovega *Britanika* v slovenskem jeziku.

Britanik temelji na že znanem trikotniku: Neron (A) ima vso oblast nad Junijo (B), ki ljubi *Britanika* (C). Takole zvenijo Neronove grožnje Juniji v Modrovem prevodu iz petdesetih let:

Kaj vam je bil zaklad lepote dan,
da ga zakopljete ko v grob teman?
Britaniku naj mirno – stran od mene –
ljubezen in vaš mik se v cvet požene.
Zakaj sem neusmiljeno bil jaz,
vladar, prikrajšan za to slast ves čas?³⁰

V omenjem odlomku Moder nadomešča aleksandrinec z jambskim enajstercem. Za knjižno izdajo (1972) pa je Moder *Britanika* prevedel v pisaniškem modelu aleksandrinca in menjaval dvanajstzložne moške verze z ženskimi, ki imajo 13 zlogov:

Zaklad lepote vam je bil z neba poslan
zato, da ga zakopljete ko v grob teman?
Samo Britaniku naj mirno – stran od mene –
ljubezen z miki vašimi se v cvet požene?
Zakaj sem moral trdosrčno ravno jaz,
vladar, biti prikrajšan za to slast ves čas?³¹

Boris A. Novak (1995: 167) je ob primerjavi obeh slovenskih različic *Britanika* ugotovil, da pisaniški model aleksandrinca večinoma upošteva tudi cezure, ki jih enajsterska varianta nima. V obeh različicah pa gre za dosledno upoštevanje pravila obveznega menjavanja moških in ženskih rim. Osnovni skupni imenovalec med tema dvema modeloma aleksandrinca v slovenščini je jambski ritem.

Odrska uprizoritev in knjižna izdaja *Britanika* sta spodbudili tudi literarne kritike in zgodovinarje, da so temeljito analizirali to Racinovo delo.³²

²⁸ Janko Moder, Nekaj stavkov o Jeanu Racinu na Slovenskem, 15. *prevajalski zbornik*, Ljubljana, DSKP, 1991, 87–90.

²⁹ Tega leta je v *Ljubljanskem zvonu* izšel njegov prevod 6. in 7. prizora iz petega dejanja *Fedre*. *Fedra* je Racinovo največkrat poslovenjeno delo. Poleg Debeljaka in Modra so to delo kasneje prevajali še Jože Udovič, Jože Javoršek, Marija Javoršek in Marko Marinčič.

³⁰ Jean Racine, *Britanik*, prevedel Janko Moder, tipkopis last Slovenskega gledališkega muzeja, 694/2, 22–23.

³¹ Jean Racine, *Britanik*, prevedel Janko Moder, Ljubljana, Scena, 1972, 41–42.

³² Jože Javoršek (1953: 946–48) je denimo *Britanika* analiziral v luči Racinove dramske poetike. Pri

8.2 Udovičev prevod *Fedre*

Jože Udovič se je z vodstvom Drame že leta 1963 domnil, da bo do konca naslednjega leta prevedel Racinovo *Fedro* (Pibernik 1996: 189). Rok pa je bil očitno prekratek, saj je prevod nastajal skoraj šest let. Leta 1972 pa je njegov prevod *Fedre*³³ izdala Cankarjeva založba, do natisa je torej prišlo pred odsko praznovedbo dela.

Najprej nas bo zanimalo, v kolikšni meri Udovičeva slovenitev ohranja Racinov slog. Leo Spitzer (1970: 209) poudarja, da Racine uporablja različne efekte dušila, ki ustvarjajo zadržanost njegovega sloga. Takšno dušilo se pojavlja, ko junaki govorijo o sebi v tretji osebi. Udovič je takšne oblike v celoti ohranil v slovenskem jeziku. Ponovimo vzorec: Tezej (A) ljubi Fedro (B), svojo ženo, ki pa ljubi svojega pastorka Hipolita (C). Takole spregovori Fedra o sebi, ko misli, da je mož mrtev:

R: La veuve de Thésée ose aimer Hippolyte!³⁴

U: Vdova Tezejeva pastorka ljubi.³⁵

Prevajalec pa je povsem odpravil nekatere slovesne ponovitve:

R: J'ai vu, j'ai vu couler les larmes véritables (796).

U: ... videl sem, da zanj / solzé so tekle ... (59).

V naslednjem primeru stilistični crescendo izraža decrescendo Fedrinih moči. Gre za postopek gradacijskega asindetona, ki ga poznamo že iz antike, vendar tu antični slog zaduši duša (Spitzer 1970: 282):

R: Je le vis, je rougis, je pâlis à sa vue (758).

U: Čutila sem, zdaj rdeča, zdaj spet blede (16).

V Udovičevem prevodu je opazna sicer težnja po ohranjanju asindetona, vendar je prevajalec izničil izvornikovo stopnjevanje (1. Videla sem ga, 2. zardela sem, 3. obledela sem ob njegovem pogledu).

Več pozornosti velja nameniti oksimoronu. Takole opisuje Aricija svoj odnos do Tezeja:

R: Dont l'heureuse rigueur secondait mes mépris (763).

U: hvaležna sem bila strogosti jezni (22).

francoskem dramatikumu so edini dogodki zgolj v dušah, bistvo njegove tragedije pa ni v dejanju, marveč v besedni interpretaciji dejanja.

Janko Kos (1972: 12–16) pa je v spremni besedi h knjižni izdaji zapisal, da je tragičnost Racinovega človeka v tem, da živi v zaprtem svetu brez izhoda, brez milosti in rešitve – v poganskem svetu brez krščanskega boga. V Racinovem *Britaniku* odkriva Kos tudi baročno antitetičnost, ki se kaže v nasprotju med dobrim in zlim ter med aktivnostjo in trpnostjo junakov.

³³ Spremnemu besedo h knjigi je tokrat prispeval Janez Negro, ki se je zlasti natančno lotil analize Fedrinega mita ter janzenističnih prvin v tej Racinovi drami, pri čemer se je znatno zgledoval pri Lucieniu Goldmannu.

³⁴ Jean Racine, *Phèdre, Oeuvres complètes I, présentation, notes et commentaires* par Raymond Picard, Paris, Gallimard, 1950, Bibliothèque de la Pléiade, 772. Odslej citirano s številko strani.

³⁵ Jean Racine, *Fedra*, prevedel Jože Udovič, Ljubljana, CZ, 1972, 31. Odslej citirano s številko strani.

V tem primeru je Udovič oksimoron (srečna strogost) nevtraliziral, saj je namesto antitetične ustvaril povsem skladno besedno zvezo. Antitetičnost med dvema členoma oksimorona pa je ohranil v naslednjem primeru:

R: Je goûtais en tremblant ce funeste plaisir (790).

U: le redko sem užila slo bolečo (52).

Z oksimoronom je povezana tudi antiteza, ki jo je Udovič uspešno slovenil. Pojavlja se, ko Fedra nagovarja Hipolita:

R: Tu me haïssais plus, je ne t'aimais pas moins (771).

U: /.../ Ti si me bolj mrzil, / jaz pa te nisem prav nič manj ljubila (31).

Tudi Hipolit se izraža antitetično:

R: Présente, je vous fuis; absente, je vous trouve (767).

U: iščem te, ko te ni, ko si, bežim (25).

V Racinovi metaforiki pa je v ospredju metafora ognja, ki prisposablja različne stopnje ljubezni. Izbira ognja ni naključna, saj je Fedra vnukinja boga Helija:

Ce n'est plus une ardeur dans mes veines cachée:

C'est Vénus tout entière à sa proie attachée.

J'ai conçu pour mon crime une juste terreur;

J'ai pris la vie en haine, et ma flamme en horreur.

Je voulais en mourant prendre soin de ma gloire,

Et dérober au jour une flamme si noire (759).

Udovič je večinoma metaforo ognja poslovenil ustrezno, ohranja se v dveh primerih od izvornikovih treh:

Zdaj ogenj več se v žilah mi ne skriva,

vsa Afroditina v svoji žrtvi biva.

In kaznovana sem za svoja dela;

mrzim življenje, groza me je objela.

Da rešim čast, naj si življenje vzamem

in skrijem dnevu ta svoj črni plamen (17).

Udovič se je torej zavedal večine retoričnih figur Racinovega sloga. Težave pa so nastopile pri zaporednih rimah, ki so značilne za aleksandrince Racinovih tragedij. Že v Župančičevih prevodih Molièra se občasno zamenjujejo zaporedne rime s prestopnimi in oklepajočimi. Še bolj pa je tovrstno razbijanje pravila zaporednih rim uveljavil Josip Vidmar³⁶ (Novak 1995: 164).

³⁶O prevajanju francoske dramatike je Vidmar v intervjuju v *13. Zbornik društva slovenskih književnih prevajalcev*, Ljubljana, DSKP, 1988, 146, dejal naslednje: /Nekateri kritiki /mi/ očitajo, da se nisem držal Molièrovega verza in sploh ne načina Molièrove verzifikacije, ampak jaz sem imel že zgled Župančiča, ki je /.../ prevajal /.../ z rimami, postavljenimi drugače kot pri Molièru: aa, bb, cc itd. Dva zaporedna verza se tam rimata, ampak štirje verzi so, bi rekel, nekakšna kitica, v kateri se seveda morata dva stiha rimati po svoje. No, in ta princip sem prevzel tudi jaz, po Župančiču, ker se mi je zdelo, takrat sem imel že precejšnjo teatrsko prakso, da bi bilo to Molièrovo verzifikatorstvo v slovenščini strahovito monotono.

Naša analiza je pokazala, da je v Udovičevem prevodu *Fedre* 48 % verzov z zaporedno rimo, 51 % verzov pa je rimanih bodisi s prestopno bodisi z oklepajočo rimo. En odstotek verzov rime preprosto nima. V tem smislu pomeni Udovičevo prevajanje Racina velik korak nazaj. Poudariti velja, da ima slovenska *Fedra* kar 51 verzov več od francoske; Udovič jih je največ dodal v drugem in četrtem dejanju.

Tudi zaradi takšnih dejstev je Udovičevo predlogo odklonil armenski režiser Hovhannes I. Pilikian, ki je *Fedro* režiral leta 1974. Ker je bilo v času bojkota slovenskih režiserjev vodstvo ljubljanske Drame prisiljeno angažirati tujce, nevešče slovenskega jezika, je takšno delo odprlo nove probleme recepcije slovenskih prevodov v vezani besedi. Pilikian nikakor ni pristal na podaljšano predelavo, ki je včasih v preneseni obliki izražala izvirne Racinove misli, na katere je postavil težišče svoje interpretacije. *Fedro* si je zamislil kot tragikomedijo, kjer je v središču pozornosti Tezejeva seksualnost. Atenski kralj naj bi bil obseden z devicami, ki jih kmalu zavrže. V Tezejevih sklepnih besedah vidi Pilikian nov začetek, saj naj bi se zdaj lotil sinove nesojene neveste Aricije.³⁷ Takole se zadnja dva kraljeva verza glasita v dobesednem prevodu:

naj kljub vsem spletkam rodovine nepravične
njegova ljubica postane moja hči.³⁸

Udovič pa je za isto misel potreboval kar štiri verze, v prevodu pa se izgubi za režiserja tako pomembna povezava med ljubico in hčerjo:

In kljub temu, kar je grešil njen rod,
naj ona, ki ga tiho je ljubila
in z njim ves čas trpela v duši vdani,
namesto hčere mi stoji ob strani (65).

Prevajalec ni sprejel ponudbe, da bi prevod sam predelal in skladno z avtorskim pravom prepovedal nove posege v besedilo, s tem pa tudi izvedbo svoje *Fedre*. Udovičevo videnje dogodkov osvetljuje posmrtno izdani dnevnik,³⁹ kakor tudi ogorčeno pismo dramaturgu Janezu Negru:

/M/oram povedati, da mi je bilo ves čas jasno, da režiser – tujec, ki mu je slovenska beseda španska vas, ne more začititi kvalitet takega teksta in mu bo zato nujno delal krivico.⁴⁰

Po hitrem postopku je bilo treba najti novega prevajalca. V osmih dneh je *Fedro* prevedel Jože Javoršek in v hipu sta se ustvarila dva tabora. Prvi je slavil Udovičev prevod in obtoževal Javorška,⁴¹ drugi pa je branil njegov sicer nerimani dobesedni,

³⁷ Hovhannes I. Pilikian, Racine, Molière, Shakespeare, *Gledališki list*, 1973–74/4, 13–15.

³⁸ Prav tam, 15. Gre za prevod Jožeta Javorška.

³⁹ Jože Udovič, *Zapisi v tišini*, po nepopolnih dnevniških zapisih avtorja pripravil Tone Pavček, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1992, 48–51.

⁴⁰ Jože Udovič, Pismo Janezu Negru, 13. 2. 1974, Pibernik, *Ogledala sanj Jožeta Udoviča*, Ljubljana, Mohorjeva založba, 1996, 190.

⁴¹ Prim. D. P. (Denis Poniž), Jean Racine, *Fedra*, *Prostor in čas*, 6/7–9, 1974, 505.

a vendar umetniško dovršeni prevod. Pri tem nemara ni nepomembno dejstvo, da je predstava doživela katastrofo.⁴²

Polemika o *Fedri* je močno preseгла tradicionalne časovne zamejitve tovrstnih slovenskih polemik. Primitivno prenašanje in ponarejanje klasičnih del (tudi Racinove *Fedre*) je v nekem intervjuju napadel Bratko Kreft.⁴³ Na napad se je Javoršek odzval v znani knjigi *Nevarna razmerja*:

Udovič je pesnik – mojster, ne pa navaden prevajalec, zato je njegova Fedra prepesnitev, ne pa dobeseden prevod. Ampak Pilikian se je zaradi prevoda v svojem delu zatikal, dokler se ni tako zataknil, da je hotel imeti dobeseden prevod – ali pa bo takoj zapustil Ljubljano. Postavil je pogoj: nov prevod. Drama se je znašla pred novim škandalom in pred znatnim finančnim polomom, predvsem pa bi se kot barka potopila celotna sezona, kar bi privedlo do hudih kulturno političnih posledic. Ko so mi dokazali, v kakšnih strašnih škripcih so in kaj vse se lahko zgodi, sem se čisto po partizansko zagnal ter v petih dneh Fedro prevedel. Z delom so v Drami lahko nemoteno nadaljevali. Sezona je bila rešena. In vsak, ki ima količkanj soli v glavi in poštenja v srcu, je natanko vedel, da v mojem prevodu ni šlo za kulturno delo ali celo za tekmovanje z Jožetom Udovičem, temveč za kulturno-politično delo, za preprečevanje katastrofe /.../.⁴⁴

»Slovenski« spor o *Fedri* pa se je obnavljal tudi v devetdesetih. Taras Kemauner (1995: 14) denimo dva slovenska prevoda *Fedre* vendarle pojmuje kot nekakšno pesniško tekmo, tekmo za isto nagrado, ki je celo skladna z delom Racinovega duha.

Omenjenim dogodkom smo se posvetili nekoliko bolj natančno, saj so za nekaj desetletij zapečatili usodo Racina pri Slovencih. Režiserji poslej skoraj niso posegali po Racinu,⁴⁵ prevajalci ga večinoma niso prevajali.

8.3 Smejev prevod *Ifigenije na Avlidi* (1989)

V tišini mariborske škofije pa je nastajal novi prevod Racina. Leta 1981 je namreč mariborski pomožni škof Jože Smej po naključju prebral, da je Racine umrl star 59 let in 4 mesece. Ob tem se je zdrznil, saj je v tem času tudi sam dopolnil isto starost in ni prebral niti enega Racinovega dela. V treh mesecih je dokončal svoj prevod *Ifigenije*, ki pa je izšla šele osem let kasneje pri Oznanjenju. V pismu, ki ga je škof Smej poslal avtorju te razprave, se kaže kot izrazit občudovalec francoskega klasicizma. Zlasti zanimiva so škofova opažanja v zvezi z Racinovim janzenizmom:

Zdi se, da se je Racine v svojih poslednjih dramah (Ester, 1689; Atalija, 1691) umiril v Bogu. V litanijah Imena Jezusovega prosimo na koncu: »Daj nam, gospod,

⁴² Prim. Jože Snoj, Zmedene ideje, *Delo* 26/77, 2. 4. 1974, 8; Borut Trekman, Zgode in nezgode okrog Fedre; Rapa Šuklje, Drama SNG Ljubljana, Jean Racine, Fedra, *Naši razgledi*, 23/8, 19. 4. 1974, 209.

⁴³ Branko Hofman, Beseda ustvarjalcev, Bratko Kreft, *Knjiga* 76, 24, 414.

⁴⁴ Jože Javoršek, *Nevarna razmerja*, Maribor, Založba Obzorja, 1978, 459.

⁴⁵ Novak (1997: 269) opozarja, da je v sezoni 1979–80 *Britanika* uprizorila izvenštudijska skupina študentov AGRFTV pod režijskim vodstvom Iva Prijatelja.

da vedno v sebi ohranimo strah in ljubezen do tvojega svetega imena...« Če je v Racinu prej prevladoval strah do Boga, je na koncu prevladovala ljubezen.⁴⁶

Smej v svojem prevodu uveljavlja pravopisno normo,⁴⁷ da je naglas pri imenu Ifigenija na črki i predzadnjega zloga (npr.: podelíjo – Ifigeníjo; Ifigeníjo – umoríjo; Ifigeníjo – pregovoríjo). Smej je prevedel *Ifigenijo* v jambsem verzu z zaporedno rimo, število zlogov ni stalno.

Omeniti velja znamenito slogovno značilnost Racinove *Ifigenije*. Agamemnon spričo prerokbe pove, da se je bilo potrebno ustaviti, nekoristno veslo (la rame inutile) je zaman utrujalo negibno morje (une mer immobile):

Il fallut s'arrêter, et la rame inutile
Fatigua vainement une mer immobile.⁴⁸

Iz omenjenih verzov se je znatno ponorčeval Victor Hugo, rekoč: Zlasti ko je morje negibno (mer immobile), je veslo koristno (rame utile). Spitzer (1970: 252–253) poudarja, da je Hugo storil napako, saj je pridevnik *inutile* (nekoristen) pojmoval kot deskriptivni adjektiv, gre pa za konsektivno prolepso, saj napoveduje posledico: veslo postane nekoristno, ko se ga uporablja zaman. V Smejevem prevodu se prolepsa izgubi:

Veslači naši kljub vsej moči siloviti
brez vetra ladij niso mogli premakniti.⁴⁹

Oglejmo si še znameniti dvogovor, na podlagi katerega je Péguy označil Racinov dialog za boj med dvema nasprotnikoma (Spitzer 1970: 310):

Je saurai, s'il le faut, victime obéissante,
Tendre au fer de Calchas une tête innocente,
Et respectant le coup par vous-même ordonné,
Vous rendre tout le sang que vous m'avez donné (715).

Smej sicer ni ohranil pridevnikov (*obéissante*, *innocente*), ki določajo Ifigenijin značaj, je pa uspešno rešil zadnji verz:

Pripravljena sedaj na žrtev sem krvavo,
ko Kálhasov mi meč odseka glavo.
Udarec smrtni, ki ukazal si ga tí,
do zadnje kapljice ti vrne mojo krí (66).

Smejev na trenutke svoboden prevod pa že napoveduje novo fazo recepcije Racina v devetdesetih letih.

⁴⁶ Jože Smej, *Pismo Tonetu Smoleju*, 28. 5. 1999.

⁴⁷ *Slovenski pravopis*. Ljubljana: DZS, 1962, 287.

⁴⁸ Jean Racine, *Iphigénie*, *Oeuvres complètes I*, présentation, notes et commentaires par Raymond Picard, Paris, Gallimard, 1950, Bibliothèque de Pléiade, 676.

⁴⁹ Jean Racine, *Ifigenija v Avlidi*, prevedel Jože Smej, Jarenina, Oznanjenje, 1989, 28.

8.4 Prevodi Marije Javoršek

V drugi polovici devetdesetih let je založba DZS, ki je dve desetletji poprej izdala Zbrano Molierovo delo, natisnila tudi *Zbrane drame* Jeana Racina v treh knjigah z opombami. Ponovno je bil natisnjen Modrov predelani prevod *Britanika*, enajst del (*Tebaida ali bratski spor, Aleksander Veliki, Andromaha, Pravdači, Berenika, Bajazit, Mitridat, Ifigenija, Fedra, Estera, Atalija*) pa je poslovenila Marija Javoršek, ki je leta 1995 za svoje prevode Racinovih dram prejela tudi Sovretovo nagrado. Vse drame je prevedla v jambsem enajstercu z zaporedno rimo.⁵⁰ Prevodi Marije Javoršek, ki se odlikujejo s pomensko zvestobo (Novak 1997: 278), bi terjali podrobno analizo. V zadnji knjigi Racinovih *Zbranih dram* je objavljen obsežen Esej o Racinu, ki ga je spisal Boris A. Novak, sicer urednik knjige. Osrednji del Novakove razprave je posvečen Racinovemu aleksandrincu ter usodi njegovega dela od razsvetljenstva dalje.

9 Novakova *Kasandra*

Vzporedno z raziskovanjem Racinove tragedije je Novak ustvarjal tragedijo *Kasandra*, ki je po lastni izjavi »racinovska tragedija«. Ker oba dramatika uporabljata mitološko predlogo, je motivnih stičišč veliko. Tudi pri Novaku je opazna ljubezen med Andromaho in Hektorjem, sicer Kasandrinim bratom, ki jo poznamo iz Racinove *Andromaha*. V tem delu Racine tudi omenja Kasandro. Na koncu Novakove *Kasandre* pa Agamemnon toži nad usodo svoje hčerke Ifigenije. Vendar o tematskih aluzijah na Racinovo mitološko predelavo pri Novaku ne moremo govoriti, saj je denimo Andromahin sin Astianaks ubit, medtem ko pri Racinu preživi, Ifigenija pa je bila pri slovenskem dramatiku dejansko žrtvovana.

Zdi se, da se je Novak približal »racinovski« tragediji s pomočjo Goldmannovega posredništva. V že omenjenem Eseju o Racinu obsežno povzema Goldmannove analize Racinovih tragedij. Tragedija je le tisto gledališko delo, kjer so konflikti nerazrešljivi (Novak 1997: 263). Šolski primer takšnih konfliktov pa je že omenjena Andromahina tragična situacija. Medtem ko je Racinova Andromaha razpeta med dvema odločitvima, ki sta konfliktni in ne vodita do rešitve, pa Novakova *Kasandra* vstopa v nerazrešljiv konflikt s svojo domačo okolico. Kasandri je Apolon omogočil preroške sposobnosti v zameno za ljubezen. Ker ni držala obljube, je bog storil, da ji ni nihče verjel. Karkoli napove, nihče ji ne verjame. Ko Grki darujejo Trojancem konja, *Kasandra* posvari svoje rojake:

Kasandra: Ne zaupajmo Danajcem
Niti takrat ne, ko prinašajo darove!⁵¹
Priam: Zdaj te pa imam že več kot preveč, *Kasandra*!
Straža! Odpeljite jo v njene sobe!
In imejte jo zaklenjeno vso današnjo noč!⁵²

⁵⁰ Novi prevodi Racina so spet vzdramili diskusijo o aleksandricu. Janez Menart naj bi prevajalki hudomušno pripomnil, da bo z enajstercem izgubila za dobro novelo zlogov.

⁵¹ V teh verzih je čutiti odmeve Vergilijevega stiha: timeo Danaos et dona ferentis.

⁵² Boris A. Novak, *Kasandra*, tipkopis, 63–64.

Po koncu trojanske vojne si Kasandro prisvoji Agamemnon, ki je ujetnici pripravljen verjeti, vendar se mu prerokinja zaradi maščevanja zlaže, saj mu obljubi visoko starost. Ko pa sovražnika vzljubi, prerokbo prekliče, a se Agamemnon vseeno vrne domov. Bistvo Kasandrine tragične situacije po zlomu Troje je, da se mora odločiti med resnico in lažjo. Z lažjo bi rešila čast ponižanega trojanskega dvora, z resnico pa bi si zagotovila srečo, ki pa bi bila zaradi bivanja s sovražnim Agamemnom nedopustna. Njen notranji konflikt je torej, tako kot pri Racinovi Andromahi, nerazrešljiv.

V *Kasandri* pa je Novak naslikal usodo mnogih pisateljev v času bosanske vojne. Neuspešnih pozivov intelektualcev, ki so opozarjali na resnico te vojne, ni nihče poslušal, kakor ni nihče verjel Kasandrinim prerokbam.⁵³

10 Primerjalna evropska recepcija Jeana Racina

Nesporno so Racina najbolj poglobljeno sprejemali Italijani.⁵⁴ Dve leti pred dramatikovo smrtjo so *Bajazeta* že igrali v Bologni. Osemnajsto stoletje ga je označilo s krilatico »uomo di purgatissimo gusto«. Vendar so mu nekateri očitali, da je bil, v nasprotju s Corneillem – pesnikom moških –, zlasti pesnik žensk. Dramsko dejanje pa naj bi preveč zapletal z različnimi stranskimi ljubezenskimi prizori in zapleti. Italijanska romantika mu je očitala pomanjkanje izvirnosti, v bran pa mu je stopil Alessandro Manzoni.

Nemci, ki so dobili prve prevode v sedemnajstem stoletju, so odločilno vplivali na evropsko recepcijo Racina. Že Lessing je trdil, da so francoske tragedije sicer zelo poučna dela, le tragedije niso. Corneille in Racine pa imata malo tistega, kar napravi Sofokleja Sofokleja, Evripida Evripida, Shakespearja Shakespearja.⁵⁵ Tudi August Wilhelm Schlegel je omenjal Evripida ob Racinu. V znani primerjavi Racinove in Evripidove *Fedre* (*La comparaison entre La Phèdre de Racine et celle d'Euripide*, 1807) se je odločno postavil v bran antiki. Veliko bolj prizanesljiv pa je bil Friedrich Bouterwek, ki je v Racinovi umetnosti videl izopolnitev duha in sloga prave francoske tragedije.⁵⁶

Nekateri angleški dramatik so že v sedemnajstem stoletju oponašali Racinovo dramatiko (npr. Thomas Otway v delu *Titus and Berenice*).⁵⁷ V osemnajstem stoletju⁵⁸ pa so bili kritiki Racinu nenaklonjeni, saj so izhajali iz primerjav s

⁵³ Prim. Boris A. Novak, Mit in resničnost, Kasandra danes, *Nova revija*, priloga Ampak 17/194–95, 1998, 2–6.

⁵⁴ Pregled povzemamo po Mario Fubini, Racine et la critique italienne, *Revue de littérature comparée* 19, 1939, 523–561.

⁵⁵ G. E. Lessing, *Hamburška dramaturgija*, Enainosemdeseti list, prevedel France Koblar, Ljubljana, CZ, 1956, 327.

⁵⁶ Friedrich Bouterwek, *Geschichte der Poesie und Beredsamkeit seit dem Ende des dreizehnten Jahrhunderts* VI, Göttingen, Johann Friedrich Rower, 1807, 58.

⁵⁷ Prim. Katherine E. Wheatley, *Racine and English Classicism*, Austin, University of Texas press, 1956.

⁵⁸ William Mc Causland Stewart, Racine vu par les Anglais de 1800 à nos jours, *RLC* 19, 1939, 562–580.

Shakespearjem. William Jeffrey je veliko bolj cenil različnost domišljije svojega rojaka kot pa epigramatično poezijo Racina. Lady Morgan, ki jo je poznal tudi Čop, pa je zavrnila Racinove hvalnice monarhiji ter podvrženost pravilom. Pogledi so se spremenili šele po nastopih igralka Rachel. Lytton Strachey je napisal esej o Racinu, Lawrence pa dramatika omenja v svojem *Ljubimcu lady Chatterley*. Invalidni Clifford Chatterley namreč meni, da lahko človek v Racinu dobi vse, kar hoče, kajti ljudem je potrebno klasično nadzorstvo nad čustvi.⁵⁹

Takšna je okvirna recepcija Racina v Zahodni Evropi. V Srednji Evropi in drugih slovanskih deželah pa smo Racina sprejemali v različnih obdobjih. Povsem izstopa zgodnji poljski prevod *Andromache*,⁶⁰ ki ga je Stanisław Morsztyn ustvaril konec sedemnajstega stoletja, na njegov nastanek pa je vplivala soproga Jana III. Sobieskega, ki je bila Francozinja.

Na Madžarskem⁶¹ so dobili prvi prevod *Fedre* že leta 1851, vendar je šele dvajset let kasneje nastal prevod trajne vrednosti. Leta 1865 pa je *Fedro* prevedel Avgust Šenoa. Prevod je tri mesece izhajal v reviji Glasonoša.⁶² Tudi pri nas pa je bil znan hrvaški prevajalec *Ifigenije* Grga Martić.⁶³ Bolgari⁶⁴ so prve prevode dobili na začetku dvajsetega stoletja.

Slovenci smo prvi prevod Racina dobili manj kot sto let po dramatikovi smrti. Na njegov nastanek pa je vplival frankofoni janzenizem. Večji evropski narodi so Racina prevajali že za njegovega življenja. Tako kot pri Angležih se tudi pri Slovenih (deloma Čop, Trstenjak) omenja vzporednica med Shakespearjem in Racinom. Tudi pri nas je bila v štiridesetih letih osemnajstega stoletja za uveljavitev Racinovega ugleda pomembna igralka Rachel. Racine je vplival na nekatere dramatike devetnajstega (Kržišnik) in dvajsetega stoletja (Novak).

Vse to pa ne more prikriti dejstva, da smo prvi pomembni prevod Racinove drame (Modrov prevod *Britanika*) dobili tristo let po njenem nastanku in več desetletij za drugimi manjšimi evropskimi narodi, čeprav ne smemo zanemariti Debeljakovih poskusov v dvajsetih letih.

LITERATURA

- Lucija BAROVIČ, 1972/73: *Japljevi prevodi iz evropskega pesništva*. Eksplicacija na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo Filozofske fakultete. Ljubljana.
- Roland BARTHES, 1963: *Sur Racine*. Paris: Seuil.
- W. THEODOR ELWERT, 1970: *Französische Metrik*. München: Max Hueber Verlag.
- Lucien GOLDMANN, 1955: *Le dieu caché*. Paris: Gallimard.

⁵⁹ D. H. Lawrence, *Ljubimec lady Chatterley*, Ljubljana, CZ, 1988, Zbirka Sto romanov, 213.

⁶⁰ Prim. Victor Weintraub, Les débuts de l'influence de Racine en Pologne, *RLC* 19, 1939, 591–604. Isti, Racine w barokowej Polsce, *Od Reja do Boja*, Warszawa, 1977, 139–153.

⁶¹ Prim. Sandor Baumgarten: Racine et les résistances de l'esprit hongrois. *RLC* 19 (1939), 605–611.

⁶² Prim. Bibliografija radova Augusta Šenoa, Slavko Ježić, *Život in djelo A. Šenoa*, Zagreb, Znanje, 1964, 62.

⁶³ Prim. Petdesetletnica Fra Grga Martića, *Slovenec* 23/18, 22. 1. 1895, 1.

⁶⁴ Prim. Tzvetana Lechnikova, Racine en Bulgarie, *RLC* 19, 1939, 612–621.

- – 1984: Struktura Racinove tragedije. *Teorija tragedije*. Priredio Zoran Stojanović. Beograd: Nolit.
- Josip GRUDEN, 1916: Janzenizem v našem kulturnem življenju. *Čas* 10. 177–194.
- Evgen JARC, 1904: Moderna nemška drama IV. *Katoliški obzornik* 8. 182–196.
- Jože JAVORŠEK, 1953: Premišljevanje o ljubljanskem Britaniku. *Naša sodobnost* 1. 944–953.
- France KIDRIČ, 1929–1938: *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Janko KOS, 1972: Uvod. Racine: *Britanik*. Ljubljana: Scena. 7–16.
- Taras KERMAUNER, 1995: *Pravica do oblasti. Rekonstrukcija in reinterpretacija slovenske dramatike*. Ljubljana: Lumi.
- France KOBALAR, 1972: *Slovenska dramatika I*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Roger MATHÉ, 1973: *Phèdre*. Racine. Paris: Hatier, Profil d'une oeuvre 39.
- Boris A. NOVAK, 1995: *Oblika, ljubezen jezika. Recepcija romanskih pesniških oblik v slovenski poeziji*. Maribor: Založba Obzorja.
- – 1997: Esej o Racinu. Racine: *Zbrane drame III*. Ljubljana: DZS. 249–278.
- France PIBERNIK, 1996: *Ogledala sanj Jožeta Udoviča*. Celje: Mohorjeva družba.
- Raymond PICARD, 1960: Notes. Racine: *Oeuvres complètes*. Paris: Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade. 991–1144.
- Leo SPITZER, 1970: *Études de style*. Paris: Gallimard.
- Janko TAVZES, 1929: *Slovenski preporod pod Francozi*. Inavguralna disertacija. Ljubljana.
- Živa VIDMAR, 1977: *Jean Racine in Slovenci*. Diplomski naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo.
- Av gust ŽIGON, 1919: Študija II. *Dom in svet* 32. 231–234.

RÉSUMÉ

L'auteur analyse la réception reproductive et productive de Racine chez les Slovènes.

A la fin du XVIIIe siècle, Jurij Japelj traduit la chanson spirituelle de Racine *Cantique sur le bonheur des justes et sur le bonheur des réprochés*. La traduction date de l'époque où le milieu janséniste en Slovénie a fait une ouverture importante envers la pensée et la culture françaises. Mais la traduction de Japelj démontre clairement que la variante slovène du jansénisme était relativement adoucie, puisque le traducteur a choisi de slovéniser »les élus« en »Lubi« (fr. approx. »chers«) ce qui le fait reculer par rapport aux attitudes jansénistes envers les élus divins. A l'époque des Provinces Illyriennes, les oeuvres de Racines faisaient partie de la lecture scolaire obligatoire. C'est dans ce système d'enseignement qu'a été formé Matija Čop qui, dans son *Gradivo za zgodovino slovenskega slovstva* (fr. *Matériaux pour l'histoire de la littérature slovène*) a attiré l'attention sur les divergences entre les jansénistes français et slovènes en se rapportant à l'*Abrégé de l'histoire du Port-Royal* de Racine. Dans la deuxième moitié du XIXe siècle, Racine est mentionné par deux littérateurs slovènes de renommée, Josip Stritar et Janko Kersnik. Dans une pièce dramatique de Kržišnik, *Agapiz*, on peut parler d'une réception productive, parce qu'elle rappelle sensiblement *Andromaque* de Racine. Dans les deux ouvrages le souverain a le pouvoir sur la femme qu'il aime. Son chantage repose sur la détention en otage du fils de la femme. Dans la première partie du XXe siècle, Racine est simultanément considéré par les publicistes de gauche et de ceux du côté catholique. A l'occasion du tricentenaire de Racine, le lycée de l'archevêché de Šentvid met en scène *Athalie* en français. En 1928, le premier extrait de *Phèdre* est traduit en slovène. En 1953, *Britannicus* est pour la première fois représenté en langue slovène. Janko Moder a traduit la pièce en deux versions dont l'une en endécasyllabes, l'autre en alexandrins selon

le modèle des »Pisanice«. Dans les années soixante-dix, Udovič a publié une traduction influente de *Phèdre*, traduction qui sémantiquement est proche de l'original, mais qui fait abstraction de la règle des rimes consécutives et qui dépasse en nombre de vers la version originale. En fin des années quatre-vingts, *Iphigénie à Aulis* est traduite par l'évêque Jožef Smej. Et dans la deuxième moitié des années quatre-vingt-dix, le théâtre complet de Racine est publié en traduction de Marija Javoršek. Boris A. Novak, qui a contribué à cette édition par une étude exhaustive intitulée *Essai sur Racine*, a créé en fin des années 90 la pièce *Kassandra*, »une tragédie racinienne«.

